

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд
на **Андреана Светлинова Спасова**

Антични реминисценции в учебникарската книжнина
през Българското възраждане

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“

Професионално направление: 2. Хуманитарни науки 2.1. Филология

Научна специалност: Българска литература (Литература на Българското възраждане)

Андреана Спасова е завършила Национална гимназия за древни езици и култури „Константин-Кирил Философ“ (2006) и „Българска филология“, бакалавърска програма (2011) и магистърска програма „Изкуства и съвременност на XX и XXI век“ в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (2013). От 2014 е редовен докторант в Института за литература – БАН, направление „Литература на Българското възраждане“. Участва в няколко научни проекта на секцията и в 12 конференции и научни форуми. По темата на дисертацията е публикувала 8 статии и съобщения, 1 от тях под печат и 3 – в електронни издания на материали от конференции. Автор е на критически публикации и на интересната стихосбирка „Сферата на света“ (Литературен вестник, 2016).

Дисертационният ѝ труд е резултат от задълбочена работа с многоброй източници от епохата на Българското възраждане – учебници (229!), периодични издания, архиви. Наблюденията ѝ са промислени и точни. При обсъждането бяха изказани редица препоръки, много от които са взети под внимание в окончателния текст.

Дисертационният труд се състои от увод, три раздела с подглави, заключение, подробна библиография приложения (таблици и снимков материал). Общият обем - 370 страници (включително библиографията и приложенията) надхвърля изискванията към подобен тип текст.

В Увода са посочени целта („да очертае мястото на образа на Античността в корпуса на възрожденската учебникарска книжнина и неговото читателско възприемане“), обектът и предметът на изследването и е предложено разбиране за условно използваното понятие „реминисценция“ (с вариант „реминисцентна мрежа“), което, все пак, поражда въпроси. Терминът попада в едно доста широко тематично поле, заедно с „адаптация“, „безпрепятствено нахлуване“ и мн. др. (с. 7) Заявен е и стремежът да се използва в адаптиран вид методологията на Х. Р. Яус; подхвърлено е твърдение за равенство между „малките жанрове“ и „простите форми“ (Андре Жолес), което е проблематично. Както и в други дисертации тук е поместено и резюме на следващите глави.

Недокрай изясненото понятие „антични реминисценции“ води до множеството отклонения, посветени на текстове от други периоди (византийския, дори по-нови), до разглеждане на проблеми, които имат само косвена връзка с „реминисценциите“ (например етногенезиса на българите). Дисертацията не е напълно последователна по въпроса дали преводите са „реминисценции“, понякога са, понякога – не (напр. при Херодот). В някаква степен същото може да се забележи и при много по-ясното понятие „учебникарска книжнина“, наблюденията често излизат от неговите рамки и се занимават с друг тип текстове (Омир, Паисий, Хердер, монографии на историци, публицистични и критически полемики и пр.) и друг тип явления – „емоциите през Възраждането“, „рекламата“ и пр.

Структурирането на един обемен материал е сериозно предизвикателство пред изследвателя. А. Спасова е разделила наблюденията си на три големи раздела, посветени на I. „Рецепция на античната проза в учебникарската книжнина...“, II – на „...възрожденските учебници по българска и всеобща история“, III – на „...паратекстови и публицистични форми през Българското възраждане“. Обектите на трите раздела частично се припокриват – „учебникарска книжнина“, „учебници по... история“ и „паратекстови...форми“ (които включват и предговорите на „някои учебни пособия“). Като допълнение в третата част стоят наблюденията върху поезията на Йордан Хаджиконстантинов-Джинот; подобни „антични реминисценции“ съществуват и при други поети от епохата (Г. Раковски, Н. Геров, П. Р. Славейков), но те не са обект на труда.

Първият раздел, посветен на „античната проза в учебникарската книжнина“, се насочва към разнообразни и разнородни явления – кратки повествователни жанрове,

по-разгърнатото жизнеописание на Езоп и „Илиада“ (която трудно се вмества в общата категория „антична проза“, а и в категорията „учебникарска книжнина“). В стремежа си да внесе някакъв ред в обективно съществуващия жанров хаос дисертантката прибягва до разграничаване между баснята и параболата, което в конкретния случай може да се окаже проблематично.

Интересен и полезен е анализът на фрагментите от „Поучителни ръчи на старите философи“ (1854) на Атанас Гранитски. При Езоп – плодотворно е разграничаването (по Ал. Ничев) на християнски, антични и алегорични названия на персонажите. Изследването на рецепцията на „Живътът на Езоп“ също е задълбочено.

Специално внимание заслужава сюжетът с превода на Неофит Рилски, преписа на Кирил Рилски и публикуваната от Йоан Емануилович книга „Басни Есопови“ (1852). Той е разглеждан по-рано от Р. Радкова, Афр. Алексиева, А. Николова и Ю. Николова (с. 84 и сл.), но дисертантката успява да продължи и допълни техните наблюдения. Казусът представлява сериозно предизвикателство пред литературните историци, които вероятно и в бъдеще ще се връщат към него, ще го разглеждат в контекста на времето, а и според участието на други книжовници в „похитения“ ръкопис.

А. Спасова се насочва към дебата върху понятието за античност и възрожденските преводи на „Илиада“ от Омир. Плахо се поставя под съмнение образцовия характер на Бончевия превод. Наблюденията са затрупани с цитати, като дисертантката се стреми да примири противоположни мнения, което не винаги е възможно. Освен по-късни литературни историци, които мислят по различен начин, съмишленици се оказват Т. Шишков и Н. Бончев (с. 131), което е проблематично.

Интересни са библиографските уточнения свързани с „поне три налични ръкописни превода на „Илиада“ – на Неофит Рилски, на П. Славейков преди 50-те години и на Найден Геров (12 стиха!) от 70-те години на XIX век.“ В този контекст ми се струва, че значението на преводът на Фотинов на два стиха от Илиада е надценено. Тези частични преводи се прибавят към споменатото в писмо на Г. Кръстевич, че е превел „от Илиадата на Омира първа, втора, и трета песен, но не съм ги още поправил“ (с. 131). Литературната история не е изработила някакъв що-годе консенсусен подход към подобни факти и твърдения на автори и преводачи от миналото.

Интересни са аналозите с Античността в „Синтипа“, една творба, която като цяло трудно може да бъде определена като антична. Отклонение е казаното за списание

„Прометей“, което едва ли е излизало постоянно през посочения период - 1935-1999 (с. 136).

Вторият раздел, насочен към „Антично наследство във възрожденските учебници по българска и всеобща история“ се фокусира върху две книги, определени като „национални исторически съчинения“ и „най-представителни“ (с. 138) – „История българска под име уннова“ (1869) на Гаврил Кръстевич и „История на българския народ“ (1873) на Тодор Шишков. С множество отклонения извън проблема за „античните реминисценции“.

Едно характерно изречение от текста ми се струва показателно и ме провокира към диалог с текста, а и с неговите вероятни методологически източници: „Античният литературен разказ е **излишен и неподходящ** както за историографските намерения на Кръстевич, така и **за утилитарните потребности** на възрожденския читател.“ (с. 187, подчерт. А. С.) Твърде категорично и прието като аксиома е твърдението на „утилитарните потребности“; не бих съдил толкова категорично Кръстевич, който има свой замисъл и го следва, а изразът „античният литературен разказ“, поне за мен, е само привидно ясен.

Практически непозната е споменатата попътна ръкописна история на Н. Геров (с. 146, 189), която сама по себе си несъмнено заслужава повече внимание, извън възможните ѝ връзки с „античните реминисценции“.

Третата част на труда се насочва към „някои паратекстови и публицистични форми“. Струва ми се, че разсъжденията за паратекста и пр. са отклонение.

Библиография е твърде подробна, включва и заглавия, които не са цитирани в основния текст, а и нямат особена връзка с него. В основния текст прави впечатление свръхстарателността при цитирането, която на места натежава и, както бе посочено и на обсъждането, едно освобождаване от част (да кажем 30-40%) от бележките (и сбиването на текста им) не би навредило на наблюденията. Споменавам тази особеност на труда, тъй като тя е симптоматична за немалка част от научните трудове, и която издава една небезукорна стратегия – да се цитира колкото се може повече, за да не се обиди някой. Включително участниците в обсъжданията, членовете на журито, колеги, от които нещо

би могло и да зависи, и пр. В пространната библиография се откриват и някои буквени грешки и неточности, резултат от механично прехвърляне на заглавията.

На места диалектиката на явленията остава на по-заден план. Например върнатата теза „Възрожденското възприятие има необходимостта да си набави както основните норми на поведение, които не само да го самосъхранят, но и да го самообразоват, така и основните жанрови форми“ (с. 33) сякаш забравя и обратното въздействие – книжнината всъщност е един от факторите които създават, този не чак толкова ясен обект, наречен „възрожденско възприятие“, което едва ли е нещо изконно и предхождащо „възрожденската книжнина“.

Езикът на труда на места е ненужно усложнен, не липсват и характерните за жанра клишета и паразитни изрази. Например съчетанието „дисертационен труд“ се среща 69 пъти в текста и 17 – в автореферата. Не липсват и повторения и обяснения какво предстои да се разгледа или връщане към верече казаното.

Стремежът за терминологично и „научно“ в отделни случаи изразяване поражда недокрай ясни определения и конструкции. Например „нравствено-обществена функция“ (с. 30), „нравоучително-художествената линия“ (с. 27, 136, 242, 272). Обективността налага да се признае, че подобни съчетания присъстват и в трудовете на авторитетни учени и дисертантката се е стремела да възприеме техния език.

Некоректно е Неофит Рилски да бъде назован „българския патриарх“ (с. 87); след това той дори си оказва един от „двамата патриарси“ (с. 99), вероятно според цитат от Др. Вълчева.

Неясно е твърдението: „Интересът към Езоповата биографична повест е отражение на новосформиращата се възрожденска интелигенция.“ (с. 107)

„С формулата критическо разногласие се подчертава двойното място на възрожденския дебат от 70-те години на XIX век за класическото образование.“ (с. 124)

„Едновременно с това научното усъмняване в Омир ... е застъпено от българския възрожденски контекст в лицето на **първия Омиров критик** Найден Геров, на „втория Омир“ Гр. Пърличев и на един от най-ярките критици, полемизиращи преводаческите умения на Пърличев – Л. Каравелов.“ (с. 125-6) Няколко въпроса поражда това неизчистено изречение – „едновременно“ (според контекста – с Хердер и Фр Волф), „първият“, „научно“.

Името на един руски преводач на Езоп се среща като Мартинов/Мартилов (с. 95-6);; други имена също са изписани по различни начини, не липсват и други буквени грешки (напр. „Не късни ме мила мамо от гроба“, с. 122; завоевател, с. 226, Ани Буе, вм. Ами Буе (с. 194). Конфуций може и да бъде определен като античен мислител (с. 106) само в един по-друг контекст.

Заключението обобщава казаното в текста и коректно извежда приносните моменти в труда. Разгърнатият автореферат представя коректно и във възможно най-голяма пълнота наблюденията на дисертантката.

В заключение, трудът „Антични реминисценции в учебникарската книжнина през Българското възраждане“ отговаря на всички изисквания и Андриана Светлинова Спасова напълно заслужава да ѝ бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

24 октомври 2017

Проф. дфн Николай Аретов
Институт за литература, БАН